

Andrzej Czyżewski, Anna Matuszczak

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

SFERA REALNA *VERSUS* SOCJALNA (KRUS) W KRAJOWYM BUDŻECIE ROLNYM POLSKI W DŁUGIM OKRESIE*

*THE REAL *VERSUS* SOCIAL (ASIF) SPHERE IN THE NATIONAL AGRICULTURE BUDGET IN THE LONG TERM*

Słowa kluczowe: wydatki na rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne, KRUS, budżet

Key words: expenditure on agriculture, rural development and agricultural markets, ASIF, budget

Abstrakt. Celem artykułu była ocena wydatków na sferę realną, przez którą autorzy rozumieją rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne, w relacji do wydatków na sferę socjalną, czyli KRUS oraz wskazanie na istniejące współzależności. Analizowane wydatki to środki przekazywane z budżetu krajowego, bez wydatków z budżetu środków europejskich oraz funduszy na pożyczki z Banku Gospodarstwa Krajowego. Badania obejmują lata 1996-2012.

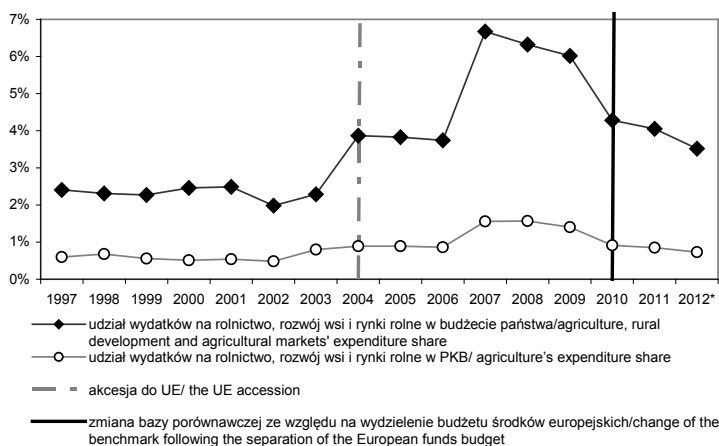
Wstęp

Polityka fiskalna poprzez budżet państwa spełnia trzy podstawowe funkcje: stabilizacyjną, redystrybucyjną i alokacyjną. Ich realizacja odnosi się także do tytułowego sektora rolnego. Jednocześnie wskutek ograniczonej ilości środków budżetowych spełnianie *gros* celów, które wypełniałyby owe funkcje, oznacza pewną ich konkurencyjność wobec siebie. Zatem interesująca wydaje się być relacja pomiędzy sferą realną i socjalną w krajowym budżecie rolnym Polski, a zwłaszcza wskazanie zaistniałych w długim okresie (17 lat) współzależności pomiędzy nimi. Pod pojęciem sfery realnej autorzy rozumieją wydatki na rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne, przez które realizuje się cele szeroko związane z dostosowaniami do mechanizmu rynkowego, rozwojem infrastruktury na obszarach wiejskich i modernizacją gospodarstw rolnych. Sfera socjalna sprowadza się do zabezpieczenia społecznego, czyli KRUS. Antycypacja wyników zapowiedzianej analizy może być dwutorowa – po pierwsze, analizowane wydatki mogą być wobec siebie komplementarne, co skutkowałoby tym, iż rosnącym wydatkom na sferę realną towarzyszyłyby również wzrastające wydatki na KRUS, po drugie – że nastąpiła ich substytucja, co objawiałoby się np. zwiększonym finansowaniem celów realnych kosztem celów socjalnych.

Sfera realna w krajowym budżecie rolnym Polski w długim okresie

W ramach polityki gospodarczej państwa realizuje się wiele celów, które są wobec siebie konkurencyjne. To, na ile dany cel jest priorytetowy, świadczy jego udział w wydatkach budżetu państwa. Do 2003 r. opinie o wydatkach w ramach budżetu rolnego napawały pesymizmem [Czyżewski 1997-2012]. Istniały przesłanki by sądzić, iż nieracjonalne schładzanie koniunktury po 1997 r. postawiło rolnictwo w obliczu narastającego kryzysu. Od początku transformacji gospodarczej w Polsce trudno uznać, że rolnictwo było preferowane w polityce rządu – udział wydatków na sektor rolny w wydatkach budżetowych wykazywał tendencję stagnacyjną z niebezpiecznymi spadkami, jak w 2002 r. do poziomu poniżej 2% (rys. 1). Ponadto, miały miejsce sytuacje, gdy nie wydzielano bądź nie wykorzystywano środków budżetowych na realizację wielu uchwalonych wcześniej celów. Czynnione przez lata zaniechania świadczyły o postępującej marginalizacji problemów rozwoju rolnictwa, wsi i rynków rolnych w kolejnych budżetach państwa. Do 2003 r. sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych wobec pozarolniczego otoczenia nie ulegała poprawie – przeciwnie, dystans cywilizacyjny dla większości z nich wzrastał, a degradacja pogłębiała się. Przewidywane w ustawach budżetowych nakłady nie były w stanie załagodzić podstawowych problemów rolnictwa i polskiej wsi, takich jak chociażby dysparytet dochodów, wykształcenia i stanu infrastruktury społecznej.

* Analiza dotyczy wydatków krajowych bez wydatków z budżetu środków europejskich oraz funduszy na pożyczki z Banku Gospodarstwa Krajowego.

* Dane według projektu Ustawy Budżetowej na rok 2012/According to Projekt Ustawy Budżetowej na rok 2012

Rysunek 1. Udział wydatków na rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne w budżetach państwa oraz PKB w latach 1997- 2012

Figure 1. The share of expenditures on agriculture, rural development and rural markets in national budgets and the GDP between 1997 and 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie Czyżewski 1997-2012
Source: own study based on Czyżewski 1997-2012

Największym jednak problemem był brak systemowych rozwiązań na rzecz wsparcia przemian strukturalnych w badanym sektorze, które pośrednio mogłyby dać szansę wzrostu dochodów producentów rolnych. Nie wspierano także dostatecznie procesów inwestycyjnych, co w sposób trwały osłabiało procesy reprodukcji w rolnictwie poprzez niską stopę składników majątkowych. Nie było szansy na realizację, sprawdzonej w wysokorozwiniętych krajach zasady – przez wzrost dochodów i inwestycji w rolnictwie i na wsi do szybszych zmian strukturalnych. Zatem trudno było mówić o dostosowywaniu struktur rolnych do wymogów nowoczesnej gospodarki rynkowej. Bezpośrednio przed akcesją Polski do UE twierdzono, że rolnictwo polskie i wieś mają już za sobą okres tzw. „konstruktywnej destrukcji” [Czyżewski 1997-2012].

Od 2003 r. notuje się wyraźne „odbicie” w postaci trwałego, realnego wzrostu wydatków budżetowych na sektor rolny, co zmieniło dotychczasowe tendencje. Po raz pierwszy pojawiła się szansa na bezpośrednią poprawę sytuacji dochodowej krajowych producentów rolnych oraz procesów reprodukcji w ich gospodarstwach. Przełamywanie sytuacji recesyjnej w Polsce dokonywało się przez poprawę warunków makroekonomicznych funkcjonowania gospodarki, w których dostrzegano szanse na zahamowanie rosnącej degradacji polskiego rolnictwa oraz wsi. Zwiększone nakłady budżetowe nie były oczywiście w stanie od razu rozwiązać podstawowych problemów sektora rolnego w Polsce, gdyż wymaga to wielu lat konsekwentnej polityki rolnej. Warto przypomnieć, iż jeszcze w 2002 r. udział „rolnictwa, rozwoju wsi i rynków rolnych” w wydatkach budżetowych wynosił 1,98%, dlatego można przyjąć, iż w stosunku do okresu poprzedzającego członkostwo Polski w UE udział ten w latach 2007-2009, tj. już po trzech latach członkostwa, niemalże się potroił, by w latach 2010-2011 ustabilizować się na poziomie powyżej 4% w ogóle wydatków budżetowych (bez środków UE i KRUS), a następnie spaść do 3,5% w 2012 r. W tym miejscu trzeba podkreślić, iż od roku 2010 w funkcjonowaniu budżetu rolnego nastąpiła zmiana, gdyż Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK) przejął obsługę utworzonego 1.01.2010 r. budżetu środków europejskich i przez to stał się centralną instytucją obsługującą dochody i wydatki powstające w rozliczeniach z UE. Poskutkowało to oddzieleniem tych środków od dochodów, wydatków i deficytu krajowego budżetu. Tym samym tylko w wymiarze rachunkowym nastąpiło obniżenie udziału wydatków na „rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne” po 2010 r. (tab.1 i 2), gdyż faktycznie wydatki na te tytuły wraz z budżetami wojewodów oraz rezerwami celowymi były w 2010 r. realnie wyższe o 28,84% w porównaniu z rokiem poprzednim. Natomiast w latach 2011-2012 środki te obniżają się realnie odpowiednio o 7,55 i 12,9% w stosunku do roku poprzedniego. Środki te powiększone o wydatki na KRUS dają w 2012 r. udział 8,34%, czyli niższy aniżeli w latach poprzednich, gdzie wynosił odpowiednio 9,1% w 2011 r. i 9,58% rok wcześniej.

Analiza obserwowanych powyżej wielkości pozwoliła na modelowanie odpowiednich zależności i tendencji. Badany, 17-letni okres został podzielony na trzy podokresy: pierwszy do integracji z UE (1996-2003), drugi po integracji z UE (2004-2009), trzeci zaś dotyczy lat 2010-2012, gdy funkcjonuje budżet środków europejskich. Oszacowane funkcje zweryfikowano merytorycznie, przetestowano istotność parametrów jak i całego modelu oraz oceniono rozkład normalności reszt, wykorzystując test Shapiro-Wilka [Czyżewski, Matuszczak 2011]. Dotyczą one tendencji wydatków na „rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne”, bez i z KRUS. Stwierdzić należy, że przed integracją Polski z UE wydatki na sektor rolny rosły wolniej aniżeli wydatki budżetowe ogółem. Dodatkowo, biorąc pod uwagę wartości absolutne, wydatki na sektor rolny (jak wskazuje oszacowany model) przyrastały średniorocznie przeciętnie o 156,13 mln zł, a przy uwzględnieniu KRUS – o 1588,1 mln zł, czyli odpowiednio o 8,5 oraz 16%. Można uznać, że wydatki na ubezpieczenia społeczne były bardzo ważnym czynnikiem dynamizującym wydatki budżetu rolnego.

W kolejnym okresie 2004-2009 zauważalne jest odwrotne zjawisko – dynamika wydatków na sektor rolny była wyższa aniżeli budżetu ogólnokrajowego (mimo, że ta ostatnia także „przyspieszyła”, co związane było z wejściem we wzrostową fazę cyklu koniunkturalnego). Spowodowane to było m.in. koniecznością zwiększenia finansowania krajowego (w ramach współ- i prefinansowania), by możliwe było pozyskanie środków unijnych. Analizując wartości bezwzględne, wydatki na sektor rolny w tym okresie wzrosły o 3196,1 mln zł, a przy uwzględnieniu KRUS – o 3634,2 mln zł, czyli średnio odpowiednio o 10,3 oraz o 12%.

Od 2009 r. notowany jest spadek wydatków zarówno w budżecie ogólnokrajowym, jak i w badanym sektorze. Jednakże przyczyny tych spadków są rozbieżne. Wydatki z budżetu ogólnokrajowego obniżyły się nieznacznie w związku z wygaszeniem wzrostu gospodarczego, uwarunkowanego globalnym kryzysem finansowym. Niemniej, nie widać tendencji spadkowej, co potwierdza rosnący ich poziom także w 2012 r. Natomiast spadek wydatków na sektor rolny, który w 2011 r. był w dużej mierze pozorny, ze względu na wcześniej wspomnianą kwestię, iż w wydatkach na „rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne” do 2010 r. była uwzględniana kwota związana z pożyczką na prefinansowanie WPR, stał się faktem. Wydatki na sektor rolny (rolnictwo, rynki rolne i rozwój wsi, także z KRUS) po raz pierwszy po integracji z UE w 2012 r. będą niższe niż w roku poprzednim.

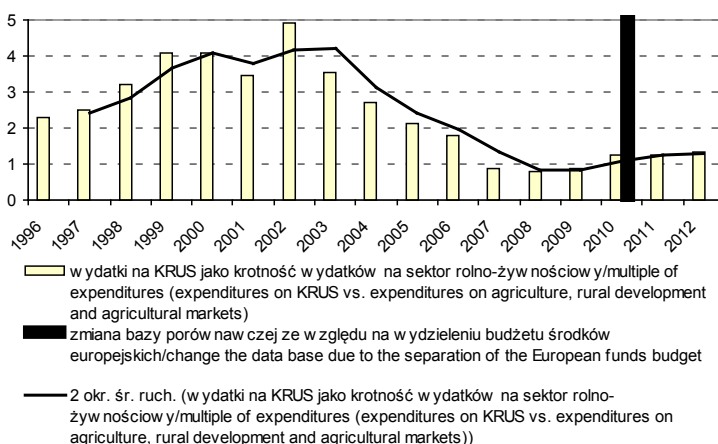
Sfera socjalna (KRUS)

Specjalną pozycję w strukturze wydatków w budżetach rolnych zajmuje wspomniana Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS), gdyż nominalnie są to wydatki największe i podlegają wyraźnym zmianom. Fundusze przekazywane na KRUS, mimo toczących się od kilku lat kontrowersji wokół konieczności ich zreformowania, niewątpliwie realizują cel socjalny wobec ludności zamieszkującej tereny wiejskie, który wielokrotnie w analizowanych opiniach budżetowych był stawiany jako konkurencyjny wobec celu rozwojowego, dotyczącego sfery realnej, związanego chociażby z modernizacją gospodarstw. Owa funkcja społeczna kierowana jest głównie do posiadaczy małych i bardzo małych gospodarstw rolnych, gdzie w grupie gospodarstw o powierzchni do 5 ha znajduje się 58,8% ubezpieczonych. Są to najczęściej gospodarstwa samozaopatrzeniowe, nie mające istotnych związków z rynkiem, dodatkowo będące „przechowalnią” ukrytego bezrobocia. Statystyki wskazują, iż także dziś w przeciętnym gospodarstwie domowym rolników świadczenia społeczne i socjalne, zwłaszcza z KRUS, stanowią wyższy odsetek ich łącznych dochodów niż dochody z produkcji rolnej. Zatem emeryt lub rencista zamieszkały w takim gospodarstwie przejmuje rolę głównego żywiciela rodziny. Szacuje się, że aż 28% ludności wiejskiej utrzymuje się ze świadczeń społecznych, jednocześnie łagodząc w ten sposób biedę, która dotyczy 3-4 mln ludzi [Hrynkiewicz 2010].

Przed przystąpieniem Polski do UE udział wydatków na rolnictwo i gospodarkę żywnościową wraz z KRUS, traktowanych łącznie, wynosił odpowiednio w 1998 r. – 10,16%, w 1999 r. – 9,68%, w 2000 r. – 9,06%, w 2001 r. – 8,7%, zaś w 2002 r. – 8,68% ogółu wydatków budżetowych państwa. Także proporcja wydatków na rolnictwo i gospodarkę żywnościową oraz KRUS w latach 1997-2002 istotnie zwiększyła się na rzecz wydatków socjalnych. W 1997 r. udział ten był większy od wydatków na rolnictwo i gospodarkę żywnościową 2,5-krotnie, w 1998 r. – 3,2-krotnie, w 1999 r. – 4,1-krotnie, zaś w 2002 r. – 4,4-krotnie (rys. 2) [Czyżewski 1997-2008]. Był to wymowny dowód na wysoką i utrzymującą się socjalizację wydatków budżetowych dotyczących ludności rolniczej i odkładanie w czasie problemu

Rysunek 2. Wydatki na KRUS jako krotność limitu wydatków na rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne w latach 1996-2012 (w celu przejścia na wartości procentowe wartości osi Y należy przemnożyć przez 100%)
Figure 2. Expenditures on KRUS as a percent of expenditures on agriculture, rural development and agricultural markets between 1996 and 2012 (note: to arrive at the percent multiply the values along the vertical scale by 100%)

Źródło: jak na rys. 1
 Source: see fig. 1

restrukturyzacji polskiego rolnictwa. Kwestia ubezpieczeń emerytalno-rentowych rolników wysuwała się na czoło wydatków budżetowych. Coraz częściej działo się to jednak kosztem przemian strukturalnych rolnictwa i gospodarki żywnościowej. Niestety, nie były to alternatywne rozwiązania. Stawianie dylematu: socjalizować budżet rolniczy czy wspierać przemiany strukturalne w omawianym sektorze było fałszywe. Przez długi czas należało wspierać jedno i drugie, robiąc to konsekwentnie, lecz rozważnie, tj. nie substytuować wydatków na przemiany strukturalne rolnictwa i obszarów wiejskich wydatkami socjalnymi. Niestety, rosnące w wielkościach bezwzględnych świadczenia na KRUS w dużym stopniu były konieczne, gdyż wynikały z wieloletnich zaniechań oraz zaniedbań i stały się ceną odkładania w czasie przemian strukturalnych w polskim rolnictwie i na obszarach wiejskich.

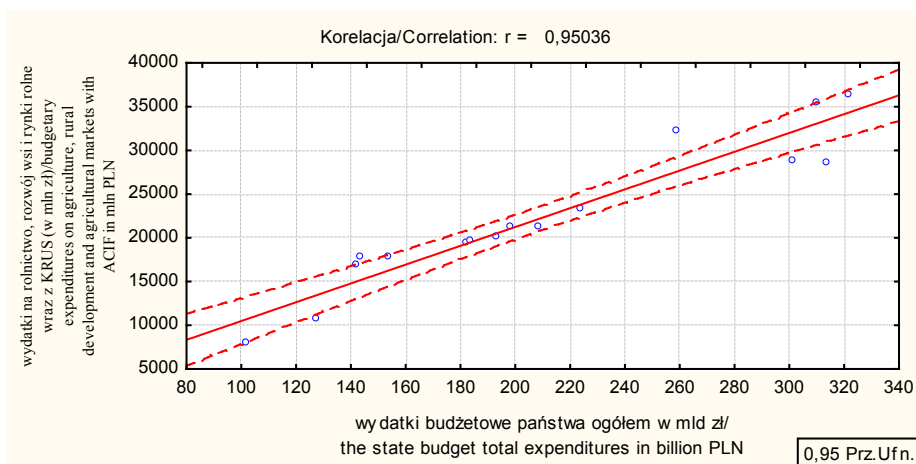
Koszty społeczne braku restrukturyzacji sektora rolno-żywnościowego rosły ze względu na fakt długookresowej niewydolności dochodowej gospodarstw rolnych. Rok 2003 był przełomowym ze względu na zauważalną zmianę w proporcjach udziału wydatków na „rolnictwo, rozwój wsi oraz rynki rolne”. Zmniejszył się udział wydatków o charakterze socjalnym. O ile w latach 2001-2002, jak wspomniano wyżej, był on ponad 4,4-krotnie wyższy od wydatków na rozwój sektora rolnego i wsi, to w 2003 r. relacja ta zmniejszyła się do 3,5-krotności, zaś od 2007 r. po raz pierwszy w badanym okresie wielkość ta kształtowała się poniżej jedności, w 2008 r. było to 0,59, zaś w 2009 r. 0,83. Można więc stwierdzić, iż 2003 r. przyniósł zahamowanie, a wręcz odwrócenie tendencji do socjalizacji wydatków budżetowych na rzecz wzrostu wydatków na przemiany strukturalne rolnictwa i na obszarach wiejskich. W ostatnich trzech latach (2010-2012) obserwuje się względną stabilizację wydatków na KRUS na poziomie ok. 1,25 wydatków na sektor rolny (bez KRUS). Niemniej należy pamiętać, że wzrost wydatków socjalnych względem środków przeznaczanych na sektor rolny jest pozorny także dlatego, iż od trzech lat wydziela się wspomniany budżet środków europejskich, przez co nastąpiło rachunkowe obniżenie się udziału wydatków na „rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne” po 2010 r. w stosunku do lat wcześniejszych. Analiza ustaw budżetowych wskazuje, iż w badanym okresie udział bieżących wydatków na KRUS w ogóle projektowanych wydatków budżetu państwa zmniejszył się o blisko połowę (44%). Dowodzi to wyraźnej i trwałej tendencji do redukcji udziału KRUS w wydatkach budżetu państwa. Pamiętać jednak trzeba, iż długookresowa kumulacja negatywnych skutków niewydolności dochodowej gospodarstw rolnych niebezpiecznie narastała, stąd społeczne skutki restrukturyzacji sektora rolniczego i modernizacji wsi stawały się coraz dotkliwsze w warunkach ograniczeń świadczeń KRUS.

Wydatki na KRUS miały istotny wpływ na socjalizację budżetu rolnego. Obserwując udziały tychże wydatków w budżecie krajowym można stwierdzić, że w analizowanym okresie malały one blisko o 0,5 p.p. rocznie, stabilizując się w latach 2008-2012 na poziomie nieznacznie około 5%. Dowodzi to, iż rola wydatków na KRUS w budżecie rolnym Polski relatywnie spada, przy czym w pierwszym siedmioletnim okresie przedakcesyjnym, tj. w latach 1998-2004 spadły one o 2,36%, zaś po akcesji Polski do UE, tj. w latach 2005-2012 (w ciągu kolejnych 8-lat) spadek ten osiągnął dalsze 2,97%. W tym przypadku ostatnie lata 2010-2012 przynoszą względną stabilizację, co świadczy, iż redukcje państwowych dotacji na KRUS zbliżyły się do krytycznego progu wydatków społecznie zdeterminowanych, co oznacza, iż przyrost „oszczędności” z tego tytułu będzie coraz bardziej ograniczany. Warto podkreślić, iż dzieje się to w warunkach sukcesywnie rosnącego PKB i spadku absolutnego poziomu wydatków na KRUS. Zjawiska, o których mowa przeczą ujawnianej czasami tezie o potrzebie likwidacji KRUS. Można więc sądzić, iż racjonalizacja budżetu rolnego, polegająca na niezbędnym ograniczeniu jego funkcji socjalnych na rzecz stymulacji ekonomicznych, trwa nieprzerwanie od kilkunastu lat, przy czym wstąpienie Polski do UE potrzebę tę jeszcze bardziej uwypukliło.

Współzależności

Kolejną podjęto próbę wskazania na zależności pomiędzy wydatkami z budżetu ogólnokrajowego a wydatkami na sektor rolny z KRUS. Przeprowadzona analiza wykazała na stosunkowo wysoką, dodatnią współzależność obu zmiennych. Jednocześnie można stwierdzić, że rosnące o 10 mld zł wydatki ogólnobudżetowe pociągają za sobą wzrost wydatków na „rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne” średnio o 0,75 mld zł. Na podstawie powyższej funkcji można przyjąć, iż w okresie preakcesyjnym nie zapominano zupełnie o sektorze rolnym, jakby to mogło wynikać z wcześniejszych rozważań. Zaniedbano kwestie rozwiązań systemowych służących przemianom strukturalnym, ale miała miejsce ich substytucja koniecznymi zobowiązaniami społecznymi przez KRUS (rys. 3).

Druga analizowana zależność dotyczyła wydatków na „rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne” oraz na KRUS, liczonych jako krotność wydatków na sektor rolno-żywnościowy. Pozwoliła ona zauważyć, iż rosnącym wydatkom na „rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne” towarzyszyły malejące wydatki na KRUS (agregowane jako krotność wydatków na sektor rolno-żywnościowy) – ujemna, względnie wysoka, istotna korelacja równa -0,85 (rys. 4). Potwierdza to wcześniejsze obserwacje, że przy stabilizujących się wydatkach na KRUS wzrastały wydatki na „rolnictwo, rozwój wsi i sektor rolny”, zwłaszcza w okresie pointegracyjnym.

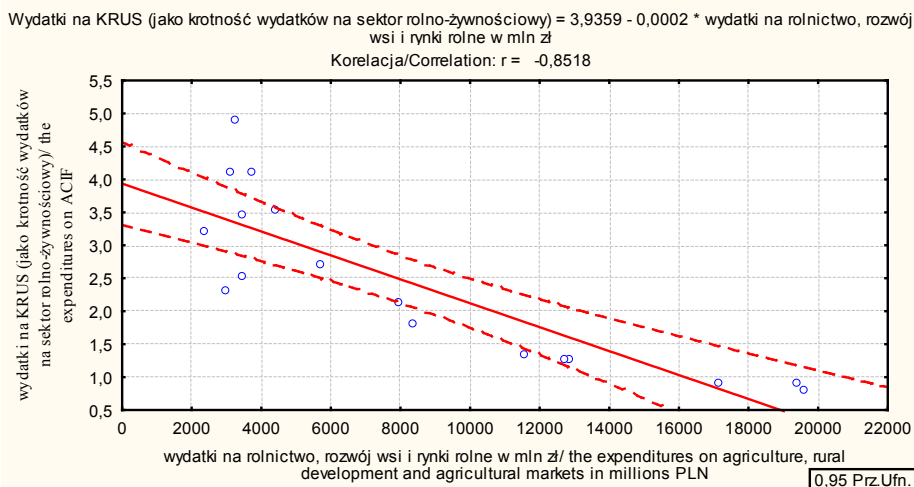

Rysunek 3. Zależność między wydatkami budżetowymi państwa ogółem a wydatkami na „rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne” z KRUS w latach 1996-2012

Figure 3. The trend and correlation coefficient between the national budget total expenditures and budgetary expenditures on „agriculture, rural development and agricultural markets” with ACIF during the period 1996-2012

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

Rysunek 4. Zależność między wydatkami na „rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne” oraz KRUS w latach 1996-2012

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

Wnioski

1. Porównując okres przed- i poakcesyjny można stwierdzić, iż po integracji z UE nastąpił faktyczny wzrost udziału wydatków realnych, tj. na „rolnictwo, wieś i obszary wiejskie” w Polsce w ogólnych wydatkach budżetu, przy istotnie wyższej zmienności badanych wielkości. Niemniej zauważalna jest substytucja celów związanych *stricte* z rolnictwem czy rynkami rolnymi przez cele dotyczące rozwoju wsi, co przejawia się w strukturze wydatków sektorowych.
2. Cele realne (prorozwojowe) w budżetach były wyraźnie niedowartościowane przed integracją z UE, co jak można przypuszczać miało miejsce ze względu na konkurencyjność celu socjalnego (KRUS). Po integracji z UE sytuacja uległa istotnej zmianie – zahamowana została dotychczasowa tendencja do socjalizacji wydatków budżetowych na rzecz wzrostu wydatków na przemiany strukturalne rolnictwa i na obszarach wiejskich.

3. W ciągu 17 lat udział bieżących wydatków na KRUS w ogóle projektowanych wydatków budżetu państwa zmniejszył się o połowę. Dowodzi to wyraźnej tendencji do redukcji udziału KRUS w wydatkach budżetu państwa.
4. Następuje równoważenie obydwu sfer – realnej i socjalnej, przez dowartościowanie tych prorozwojowych, bez deprecjacji celów społecznych. Warto także zauważyć, że wydatki na KRUS w pewnym stopniu pełniły klasyczną funkcję stabilizacyjną. Ich modelująca rola polegała na tym, iż w okresie przedintegacyjnym w znaczącym stopniu generowały one dochody rolnicze poprzez transfery socjalne, niwelując w ten sposób niedostatki wynikające z zaniedbanych procesów reprodukcji.

Literatura

- Czyżewski A.** 1997-2012: Opinie o projektach ustaw budżetowych na lata 1997-2011 w części dotyczącej Rolnictwa, rozwoju wsi i rynków rolnych, Dział 0.10 cz. 32, 33, 35 oraz pozostałych częściach dotyczących rolnictwa, sporządzone na zamówienie Kancelarii Senatu (Biura Informacji i Dokumentacji, Dział Informacji i Ekspertyz).
- Czyżewski A., Matuszczak A.** 2011: Krajowy i unijny budżet rolny dla Polski. Próba określenia proporcji, współzależności oraz efektów dla sektora rolnego. [W:] Ocena projekcji budżetowych UE dotyczących kolejnego okresu programowania w kontekście Wspólnej Polityki Rolnej (red. B. Wieliczko). *Program Wieloletni 2011*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2011
- Hrynkiewicz J.** 2010: KRUS jest dobry a nie zły. *Gazeta Wyborcza*, 10.02.2010.
Projekt ustawy budżetowej na 2012 r. [www.mf.gov.pl], odczyt 07.12.2011 r.

Summary

The article examines the expenditure on the real sphere, by which the authors understand agriculture, rural development and agricultural markets, in light of expenditure on social sphere (ASIF) and indicates the existing dependencies. The analyzed expenditure are from Poland's national budget, excluding the budget expenditure from the EU funds and funds for loans supplied by Bank Gospodarstwa Krajowego. The article focuses on the period 1996-2012.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Andrzej Czyżewski, dr Anna Matuszczak
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej
al. Niepodległości 10, 60-859 Poznań
tel. (61) 854 30 17
e-mail: anna.matuszczak@ue.poznan.pl